

bilimname XXXIV, 2017/2, 287-316
Geliş Tarihi: 18.09.2017, Yayın Tarihi: 31.10.2017

İBN RAŞİK EL-KAYRAVÂNÎ VE BELÂGAT İLMİNE ETKİSİ

© Muhammet Vehbi DERELİ^a

Öz

Hicrî IV. ve V. asırlarda yaşayan İbn Raşîk el-Kayravânî, belâgat ilminin sistematik bir yapıya bürünmesine katkı sağlayan bilginlerden biridir. Şair, edip ve münekkit olmasının yanı sıra, özellikle *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r* adlı eseriyle bilinir. İbn Raşîk, başlı başına bir münekkit olarak bütün yönleriyle şiir ve şairler üzerinde durmuş, özellikle de bedî' ilmine olan katkılarıyla bu ilim dalının müstakil bir hüviyet kazanmasına öncülük etmiştir. Bir de şiir divanına sahip olan İbn Raşîk, kendi zamanına kadar yazılan eserlere müracaat ederek, edebî kavram ve tenkitleri kendi kuralları ışığında sistematik olarak işlemiş ve edebiyat eleştirisi alanında ayrı bir yere sahip olmuştur. Bu çalışma, onun belâgat ilmine etkisini bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı hedeflemektedir. Dolayısıyla burada her biri ayrı bir çalışma konusu olabilecek alanlardan sadece şiirin mahiyeti, konusu, amacı, unsurları, nazım türleri ve bunların özellikleri ekseninde onun şiir geleneğine katkısı incelenmiş ve belâgat ilminin alt birimlerinden özel olarak bedî' ilmine getirdiği yenilikler üzerinde durulmuştur. Kendine mahsus tarzda incelediği veya kendince farklı isimlerle ifade ettiği bedî' sanatlarına işaret edilmiştir. Zira o, henüz müstakil hale gelmemiş olan meânî ve beyân ilimlerine dair yalnızca birkaç konuyla sınırlı kalmış ve bedî' alanında daha önce değinilmeyen bazı sanatları ele alacağını bizzat ifade etmiştir.

Anahtar kelimeler: İbn Raşîk, el-'Umde, belâgat, edebî tenkit, bedî' sanatları.

Giriş: İbn Raşîk Öncesinde Belâgat

Klasik dönem Arap belâgatında bu ilim, önceleri bir meleke olarak varlığını sürdürmüş, daha sonra teori ve ilkeleriyle ortaya konmaya başlanmıştır. el-Câhız (ö. 255/869), *el-Beyân ve't-Tebyîn* adlı eseriyle teorik olarak belâgatın temelini atmış; belâgatın, özellikle de beyân ilminin kurucusu kabul edilmiştir. el-Câhız, bu eserinde belâgat kelimesini kullanmakla birlikte, beyân ilmine daha fazla yer vermiştir. O, belâgat

^a Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, mvdereli@gmail.com

kavramlarının önemli bir kısmını kullanmış ve bunlarla ilgili örnekler vermiştir. Ancak bütün bunlar, eserinin değişik yerlerinde dağınık bir şekildedir. Kendi dönemi açısından bu durum, son derece doğal görülebilir.¹

Genelde belagatin, özelde de bedî' ilminin oluşumunda etkili olan bilginlerden biri de Şair Halife Abdullah b. el-Mu'tez'dir (ö. 296/908). O, *Kitâbu'l-Bedî'* adını verdiği eserinde önceki dil bilginlerinin bedî' ismini bilmediklerini, bedî' ilimlerini h. 274 yılında ilk defa kendisinin toplayıp bir araya getirdiğini açıkça belirtir.² İstiarenin de yer aldığı beş sanatı bu ilim dalı altında inceler ve böylelikle bedî' ilminin kurucusu kabul edilir. Görüldüğü üzere el-Câhız'ın konuları ele alış şekli, benzer tarzda İbnu'l-Mu'tez için de geçerlidir. Çünkü onun ele aldığı bu sanatlar, bugünkü şekliyle sadece bedî' ilmine ait olmayıp, genel anlamda belagat ile alakalıdır.

Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948) ise *Nakdu's-Şi'r* adlı eserinde pek çok belâgat kuralını incelemiştir. Kudâme'nin, bu eserde Aristoteles'in şekilci, felsefî ve akılcı metodunu takip etmesi, belagatin mantık ve felsefenin etkisi altına girmesinin ilk adımı olarak görülebilir. Kudâme, döneminin tenkitçilerinden pek çok eleştiri almasına rağmen; onun metodu Arap belagatinde yayılır ve pek çok bilgin kısmen de olsa onu takip eder. Meselâ, Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 395/1004) "*Kitâbu's-Sinâ'ateyn*", İbn Raşîk (ö. 456/1063) "*el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r*", Abdulkâhir el-Curcânî (ö. 471/1078) de "*Delâ'ilü'l-İ'câz*" ve "*Esrâru'l-Belâga*" adlı eserlerinde ondan etkilenmişlerdir. Ancak bu belagat bilginlerinde edebî zevk ön planda olmuş ve ondan sadece kısmen etkilenmişlerdir. Kudâme'nin asıl etkisi, Abdulkâhir el-Curcânî'den sonra görülmeye başlamıştır.³

İbn Raşîk ile yaklaşık olarak aynı dönemde yaşayan Abdulkâhir el-Curcânî, nazım ve Nazmu'l-Kur'ân konusunu bütün yönleriyle ele alan ve en kapsamlı şekilde tahlil eden müelliftir. Nahiv ilmi ifade şekillerini ve prensiplerini tespit eder, fakat bu şekil ve prensiplerin sözü söyleyen, dinleyen ve sözün söylendiği ortamla ilişkisini incelemeyiz. el-Curcânî, bu ilişkiyi takdim ve te'hir, hazif, ma'rife ve nekre, fasıl ve vasıl gibi ifade formları çerçevesinde inceleyen ve daha sonra meâni ilmi diye isimlendirilecek olan ilmin temelini atmıştır. Kur'an'da yer alan mecaz ve kinaye türü ifadelerin nazmın gerektirdiği hususlardan olduğunu söyleyen

¹ Krş. Mehmet Akif Özdoğan, "Belagat'ın Sistematize Edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvî'nin Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II (2002), 4, s. 97.

² *Kitâbu'l-Bedî'*, nşr. Ignatius Kraczkowski, Dâru'l-Mesîra, Beyrut, 1982, s. 58.

³ Bkz. Özdoğan, a.g.m., s. 98.

el-Curcânî, bu ifade tarzlarının da nazımdan kaynaklanıp yine ona bağlı bir tarzda ortaya çıktığını belirtir.⁴

İbn Raşîk ise gerek lafız gerekse anlam açısından bu edebî mirası oldukça iyi değerlendirmiştir. Başlangıçtan kendi yaşadığı döneme kadar olan sürecin bir sentezi mahiyetindeki *el-'Umde* adlı bilimsel çalışmasında sadece seleflerinin teori ve kanaatlerini nakletmekle kalmamış, kendi düşünce ve görüşlerini de başarılı bir şekilde onlara eklemiştir. Oldukça mantıklı, tutarlı ve hatta cazip bir üslupla kaleme alınmış *el-'Umde*, sonraki asırlarda Arap şiir tenkidinin en öncelikli kaynaklarından biri olmuştur.⁵

A. İbn Raşîk'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

Şair, edip ve tenkitçi Ebû Ali el-Hasen b. Raşîk el-Ezdî el-Kayravânî (ö. 456/1064), 390/1000 yılında Mağrib yani Fas'ın, bugün Muhammediye olarak bilinen el-Mesîle kentinde dünyaya gelmiştir.⁶ Muhammediye, halen Fas'ın kuzeybatı kesiminde bir liman kenti durumundadır.

Bilindiği üzere Kuzey Afrika'da bulunan Tunus, Kayravan, Muhammediye (Mesîle) ve Sabra gibi şehirlerin tamamına *Mağrib* denilmiştir. İbn Raşîk'in doğup büyüdüğü Mağrib, h. V. Asırda Afrika ve Endülüs'ün kuzeyi olarak bilinen bölgedir. O dönemde bu bölge, Arapların yaşadıkları yerlere göre batıda bulunduğu Mağrib adını almıştır. Mağrib bölgesine coğrafi açıdan bakıldığında, buranın Arapların yaşadığı *Meşrik* bölgesi ile fetihler yoluyla yeni vatan edindikleri Endülüs arasında kalan bir geçiş noktası olduğu görülür. Araplar o dönemde Meşrik'in Bağdat'ı konumunda olan ve Mağrib'in en büyük ilim ve edebiyat kenti konumundaki Kayravan'a uğrarlar ve burada kalırlardı.⁷

Ezd kabilesi azatlılarından olan babası Raşîk'ten kuyumculuk sanatını öğrenen İbn Raşîk, küçük yaşlardan itibaren şiirle ilgilenmeye başlamıştır. Henüz on altı yaşında iken dönemin ilim merkezi olan Kayravan'a giderek, burada Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer el-Kazzâz (ö. 412 h.), Ebû Muhammed Abdulaziz b. Ebî Sehl el-Huşenî (ö. 406 h.), Ebû Abdillâh

⁴ Bkz. Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, nşr. Mahmud M. Şakir, Kahire, 1984, s. 546-547; Sedat Şensoy, "Nazmu'l-Kur'an", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 465.

⁵ Krş. Dustin Cowell, "On Birinci Yüzyıl Kuzey Afrika Şiir Eleştirmeni İbn Raşîk el-Kayravani'nin Perspektifinden Arap Edebiyat Teorisinde Belâgat Kavramı", çev. Abdurrahman Özdemir, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III (2004/2), 6, s. 190.

⁶ İbn Bessâm eş-Şenterînî, *ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli'l-Cezîra*, nşr. İhsan Abbas, Libya-Tunus, 1979; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, thk. İhsan Abbas, Dâru Sâdir, Beyrut, tsz., II, 85.

⁷ M. Akif Özdoğan, *Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit ve İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkittteki Yeri* (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2000, s. 85.

Muhammed b. İbrahim b. es-Semîn, Ebû İshak İbrahim b. Ali b. Temîm el-Ensarî (ö. 413 h.) gibi zamanın büyük hocalarından ders almıştır.⁸

Bir süre ticaretle de meşgul olduğu sanılan İbn Raşîk, kendisi gibi şair olan dostu Divan-ı İnşa reisi Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'r-Rical aracılığıyla 410/1019 yılında Kayravan'da Zîrî Emîri Muiz b. Bâdîs ile tanışır. Kendisine sunduğu kasideyi çok beğenen emir, İbn Raşîk'i saray şairliğine tayin etmiştir. Bunun yanı sıra Dîvân-ı İnşâ'da ordudan sorumlu özel kâtiplik görevinde de bulunan İbn Raşîk'in kasideleri ve mersiyeleri yanında, Sabra Kadısı Muhammed b. Ca'fer el-Kûffî'yi hicveden bir manzumesi vardır. Bu manzume, kadının görevinden azline ve Mısır'a kaçmasına sebep olmuştur.⁹

İbn Raşîk ile Muiz b. Bâdîs'in himayesinde bulunan şair İbn Şeref el-Kayravanî (ö. 460/1067) arasında ciddi bir rekabet vardı. Muiz onları diğer şairlere tercih eder, bazen birine, bazen diğerine daha fazla yakınlık gösterirdi. Aralarındaki rekabetin giderek sertleşmesi, birbirlerini hicvetmelerine yol açmıştır. İbn Raşîk *el-'Umde* adlı eserini telif edince, İbn Şeref'in ağır tenkitlerine hedef olur, o da çeşitli risaleler yazan İbn Şeref'e cevap verir. İbn Raşîk'i eleştiren başka kişiler varsa da bunun kıskançlıktan kaynaklanabileceği ihtimali yüksektir.¹⁰

Kayravan'da aynı zamanda hocalık da yapan İbn Raşîk, birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bunlar arasında kendisinden çok sayıda şiir rivayet eden Ebû Muhammed Abdullah b. Yahya el-Huzeymî, Ebû Abdillâh es-Saffâr (veya İbnu's-Saffâr), İbn Mekkî ve *el-Umde*'yi ihtisar eden Ebû Ömer Osman b. Ali el-Hazrecî gibi isimler bulunmaktadır. Müellif, başkalarından aldığı bilgileri kime ait olduğunu belirterek nakletmiştir. Eserlerinden, İbn Vekfî, Hasen b. Bîşr el-Âmidî, el-Hâtimî, er-Rummânî, el-Câhız, İbn Sellâm el-Cumahî ve İbn Kuteybe gibi bilgin ve ediplerin önemli kitaplarını okuduğu anlaşılmaktadır.¹¹

⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993, II, 861-862; İbn Yusuf el-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire-Beyrut, 1986, I, 333-334; Muhammed el-Arûsî el-Matvî-Beşîr el-Bekkûş, *Unmûzecu'z-Zemân fî Şu'arâi'l-Kayravân* için yazılan mukaddime, Tunus, 1406/1986, s. 5-6.

⁹ Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâğ, *Me'âlimu'l-Îmân fî Ma'rifeti Ehli'l-Kayravân*, nşr. Muhammed Mâdûr, Tunus, 1978, III, 197; Zülfikar Tüccar, "İbn Raşîk el-Kayrevânî", *DİA*, İstanbul, 1999, XX, 247.

¹⁰ Bkz. eş-Şenterîni, *ez-Zehîra*, VIII, 598; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 861; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 86.

¹¹ Abdulazîz el-Meymenî, *en-Nutef min Şi'ri İbn Raşîk ve Zemilihi İbn Şeref*, Kahire, 1343, s. 42-43; Abdurraûf Mahlûf, *İbn Raşîk el-Kayravânî*, Kahire, 1983, s. 40-41; Tüccar, "İbn Raşîk", *DİA*, XX, 248.

Fâtımîlerin Mağrib ve Tunus'u istilâ etmeleri üzerine (440/1048) Kayravan'dan ayrılmak zorunda kalan İbn Raşîk, Mehdiye'ye gitmiştir. 449/1057'de Mehdiye'den Kayravan'a geri döndüyse de bir süre sonra yine oradan ayrılmak zorunda kalmış ve bir daha dönmek üzere Sicilya'ya gitmiştir.¹² Onun hayatının bu dönemi hakkında Muiz b. Bâdîs'in Mehdiye'de ölümü sebebiyle bir mersiye yazması (454/1062) dışında bir şey bilinmemektedir.¹³

Daha sonra Sicilya'da (Mazer) Mazara şehrine yerleşen İbn Raşîk'in vefat yeri ve tarihi hakkında farklı görüşler vardır. Kaynaklarda vefat tarihi olarak h. 458 ve 463 yılları verilirken, vefat ettiği yer olarak ise Mehdiye, Kayravan ve Mazer şehirleri verilir. 450 yılı dolaylarında vefat ettiği kesin olmakla birlikte,¹⁴ en çok tercih edilen görüşe göre h. 456 yılında¹⁵ Mazer'de¹⁶ vefat ettiği söylenebilir.

Özellikle edebî tenkit ve bedî' alanında iyi yetiştiği anlaşılan ve çağının önde gelen şair ve ediplerinden biri olan İbn Raşîk'in, sağlam karakterli, dürüst bir kişiliğe sahip olduğu ve idarecilere, bir şairin faziletten başka bir şeye talip olmaması gerektiğini söylediği nakledilir.¹⁷

B. Eserleri

1. *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*

İbn Raşîk'in en ünlü eseridir. İbn Raşîk, bu eserini Dîvân-ı İnşâ reisi Ebu'l-Hasen Ali b. Ebi'r-Ricâl'e (ö. 426 h.) ithaf etmek üzere kaleme almıştır. Şiir, edebî sanatlar ve özellikle şiir tenkidine dair olan eser, birçok kez Tunus, Kahire ve Beyrut'ta basılmıştır.¹⁸

Müellifin, *el-Umde*'yi büyük bir ihtimalle hicrî 412–425 yılları arasında yazdığı tahmin edilmektedir. Gerçekte bir bütün olarak *el-Umde* baştan başa belâgat kavramı üzerinde durur. İbn Raşîk'in amacı onun, şiirin tabiatı, dili, teması ve estetik yönlerini işleyen ansiklopedik bir eser olmasına yönelikti. O, söz konusu eserde eski şiir konusunda okuyucuyu aydınlatmayı

¹² İbn Bessâm, *ez-Zehîra*, VIII, 598 vd.; Abduh Abdulazîz Kalkale, *el-Belâtu'l-Edebî li'l-Mu'iz b. Bâdîs*, Riyad, 1403/1983, s. 167-168.

¹³ Tüccar, "İbn Reşîk", *DİA*, XX, 248.

¹⁴ Bkz. İbn Yusuf el-Kiftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, I, 338.

¹⁵ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 86. Ayrıca bkz. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, II, 862. Ancak bu eserde çoğunluğun aksine İbn Raşîk'in Kayravan'da vefat ettiği belirtilir.

¹⁶ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 86. Vefat tarihi ve yeri ile ilgili geniş bir değerlendirme için bkz. el-Matvî ve el-Bekkûş, *Unmûzecu'z-Zemân* için yazılan mukaddime, s. 9–12.

¹⁷ İbn Raşîk, *el-Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1981, I, 171.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz. el-Matvî ve el-Bekkûş, *Unmûzecu'z-Zemân* için yazılan mukaddime, s. 12–13; Tüccar, "İbn Reşîk", *DİA*, XX, 248.

amaçlayan bölümlerin yanında o dönem şairinin şiir sanatına vukûfiyetini sağlayacak bölümlere yer vermeyi de ihmal etmemiştir. *el-'Umde*, İbn Raşîk'in yaşadığı döneme kadarki şiirin tabiatı hakkında geniş kapsamlı olduğu kadar özet mahiyetinde bir çalışmadır. İbn Raşîk bu konuda kendine has özgün düşünceleri olmasına rağmen açık ve belirgin bir tutum takınmaz, ancak bir konuda çeşitli görüşleri aktardıktan sonra kendi düşüncesini beyan eder. Onun kendi iç değerlendirmeleri bazen çok renklidir.¹⁹

107 baptan oluşan kitapta öncelikle şiir kültürü ve teorisine dair bilgiler otuz bölüm halinde ele alınmıştır. Şiirin nesre üstünlüğü, şiiri hoş görmeyenlere karşı reddiye, halife, kadı ve fakihlerin şiirleri, haklarında övgüler ve yergiler yazılan ünlüler, kabilelerin şiire ve şairlere sahip çıkması, şiirin yarar ve zararları, şairlere saldırılar, şiirle kazanç sağlama, eski ve yeni şairler, meşhur şairler gibi konular üzerinde durulmuştur. Daha sonra İslâm'ın şiire bakışı ele alınmıştır.²⁰

2. Kurâdatu'z-Zeheb fî Nakdi Eş'âri'l-'Arab

Şiir tenkidi ve edebî sanatlara dair olan eserde serikat konusuna özel olarak yer verilmiştir. Eser Muhammed Emîn Hancî (Kahire, 1924) ve eş-Şâzelî Bû Yahyâ (Tunus, 1972) tarafından neşredilmiştir.²¹

3. Unmûzecu'z-Zemân fî Şu'arâi'l-Kayravân

Özellikle Muiz b. Bâdîs'in sarayında ve o çevrede bulunmuş Kayravanlı 100 şair ve edibin hayatını ele alan ve İbn Zâfir el-Ezdî (ö. 613/1216), Yâkût el-Hamevî (ö. 626/1229), el-Kiftî (ö. 646/1248), İbnu'l-Ebbâr (ö. 658/1260), İbn Hallikân (ö. 681/1282), İbn Bessâm (ö. 542/1147), Ahmed b. Fazlillâh el-Ömerî (ö. 749/1349) ve es-Safedî (ö. 764/1363) gibi müelliflerin kaynakları arasında yer alan eserin aslı günümüze ulaşmamıştır. Bu isimle elde mevcut olan kitap, başta Ahmed b. Fazlillah'ın *Mesâliku'l-Ebsâr*'ı ve es-Sâfedî'nin *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*'ı olmak üzere çeşitli eserlerdeki nakillerin derlenmesiyle meydana getirilmiş olup, Muhammed el-Arûsî el-Matvî ve Beşîr el-Bekkûş tarafından yayımlanmıştır. Eserde bir mukaddime bulunmadığından ne zaman ve kimin için telif edildiğine dair bilgiler de tahminlere dayanmaktadır.²²

¹⁹ Cowell, a.g.m., s. 191.

²⁰ M. Akif Özdoğan, "el-Umde", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 146.

²¹ el-Matvî ve el-Bekkûş, *Unmûzecu'z-Zemân* için yazılan mukaddime, s. 12-13; Tüccar, "İbn Reşîk", *DİA*, XX, 248.

²² el-Matvî ve el-Bekkûş, *Unmûzecu'z-Zemân* için yazılan mukaddime, s. 20-25; Tüccar, a.y.

4. Dîvân'ı ve Diğer Eserleri

İbn Raşîk'in bir divanı olduğu bilinmekteyse de²³ nüshası henüz tespit edilememiştir. Abdurrahman Yâgî tarafından yayımlanan divan (Beyrut 1409/1989), çeşitli kaynaklarda yer alan şaire ait 700'ü aşkın beytin toplanmasıyla oluşturulmuştur. Divanda 214 parça şiir bulunmakta olup, bunların çoğu kıt'adır. En uzun kaside olan elli altı beyitlik Kayravân mersiyesinin aslının 122 beyit olduğu söylenmektedir. Abdulazîz el-Meymenî'nin *en-Nutef min Şi'ri İbn Raşîk ve Zemîlihî İbn Şeref* adlı çalışmasında, İbn Raşîk'in 496 beyitlik şiiri yer almaktadır. Aralarında hemen hemen hiçbir tam şiirin bulunmadığı kıt'a halindeki bu manzumeler, tasvir, methiye, şarap, mersiye ve hiciv gibi çok çeşitli konulara dairdir.²⁴

Onun, kaynaklarda adı geçen ancak elimizde olmayan diğer bazı eserleri ise şunlardır: *Tırâzu'l-Edeb, el-Memâdih ve'l-Mezâm, Sıdku'l-Medâih, Muttefeku't-Tashîf, el-Mennu ve'l-Fidâ', Tahrîru'l-Muvâzene, el-İttisâl, Garîbu'l-Evsâf ve Letâifu't-Teşbihât, Ervâhu'l-Kutub, Şu'arâu'l-Kuttâb, el-Me'ûnetu fi'r-Ruhas ve'd-Darûrât, el-Esmâu'l-Mu'arrabe, Me'âlimu't-Târîh, İsbâtu'l-Munâza'a, et-Tevessu' fi Medâiki'l-Kavl, el-Hiletu ve'l-İhtirâs, Tezyîfu Nakdi Kudâme, Kat'u'l-Enfâs, Nakdu'r-Risâleti's-Şu'ûziyye ve'l-Kasîdeti'd-Daiyye, er-Risâletu'l-Mankûda, Neshu'l-Mulah ve Feshu'l-Lumah, Raf'u'l-İşkâl ve Def'u'l-Muhâl, eş-Şuzûz fi'l-Luga.*²⁵

C. Edebî Tenkit Alanına Katkısı

Arap dili ve edebiyatında eleştiri karşılığında daha çok nakd, bazen de intikâd, tenakkud kelimeleri kullanılır. Bu kavramlar “madeni paranın gerçeğini sahtesinden ayırmak, sözün güzel ve kusurlu yanlarını ortaya koyup açıklamak” gibi mânalara gelir.²⁶

III. (IX.) yüzyılda bağımsız bir ilim haline gelen edebî tenkide dair günümüze ulaşan en eski eleştiri eseri el-Asma'î'nin (ö. 216/831) *Fuhûletu's-Şu'arâsıdır*. O, bu eserinde Câhiliye döneminden kendi zamanına kadar yaşamış şairler hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır. İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *eş-Şi'ru ve's-Şu'arâsı* da şiiri değerlendirmede yeni bir anlayış getirmesi bakımından önemlidir. Müellif, klasik kaside esas alınarak yapılmış bir kaside tanımına yer verse de şiirde Câhiliye örneğinin

²³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 85.

²⁴ Tüccar, “İbn Reşîk”, *DİA*, XX, 248.

²⁵ İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 88–89; el-Matvî ve el-Bekkûş, *Unmüzezu'z-Zemân* için yazılan mukaddime, s. 14–19.

²⁶ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn, (Muratteben alâ Hurûfi'l-Mu'cem)*, thk ve tertîb: Abdulhamid Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, IV, 255.

model alınması gerektiğini savunmaz. Şiiri dört kategoriye ayırırken, tamamıyla şiirin lafız ve anlam bakımından niteliğini göz önünde bulundurur. İbnu'l-Mu'tez (ö. 296/908) ise, *Tabakâtu's-Şu'arâ'l-Muhdesîn* adlı eserini yeni (Abbâsî dönemine ait) şairlere (muhdesûn) hasretmiş, ayrıca *Kitâbu'l-Bedî*'inde sanatları bakımından eski ve yeni şairler arasında karşılaştırmalara ve *Kitâbu Serikâti's-Şu'arâ*'da şiir intihallerine yer vermiştir. Bu alana katkı sağlayan bir diğer münekkit de Ebu'l-Hasen İbn Tabâtabâ'dır (ö. 322/934). O, *'İyâru's-Şi'r* adlı eserinde klasik şiir düzenini şiirin oluşma şartlarına bağlar. Bunu yaparken, modern şairlerin yeniliklerini eskilerin gelenekçiliğiyle karşılaştırır. Söz sanatlarının kullanılışı ve eskilerle yenilerin üstün nitelikleri etrafında cereyan eden eleştirel tartışmalarda Ebû Temmâm (ö. 231/846), el-Buhturî (ö. 284/897) ve el-Mutenebbî (ö. 354/965), odak şahsiyetler haline gelmiştir.²⁷

Kendi zamanına kadar yazılan eserlere müracaat ederek, edebî kavram ve tenkitleri kendi kuralları ışığında sistematik olarak işleyen İbn Raşîk de edebiyat eleştirisi alanında ayrı bir yere sahiptir. Onu uzun uzadıya yaptığı nakiller sebebiyle özellikle son dönemde nakilci bir eleştirmen olarak görenlerin sayısı çok olsa da,²⁸ her şeyden önce o, bu nakillerinde seçici davrandığını belirtir. Birçok orijinal kavram ortaya koyar. Zaman zaman da bazı kavramlara özgün isimler verir. Diğer eserleri fazlaca tanınmadığından, edebî tenkit alanındaki her çalışma mutlaka *el-'Umde*'ye başvurmak durumunda kalmıştır.²⁹

Belagatin mahiyetini inceleme tarzındaki ilk edebî eleştiri çalışmaları, sanatsal metinleri daha iyi anlamaya yönelik bir arzunun varlığını göstermektedir. Bu alanda yapılan ve en erken dönemlerden itibaren teşvik gören edebî tenkit çalışmaları, Kur'an'ın dilindeki sanatsal nitelik ve simgeleri anlama ve onun eşsizliğini, yani i'câzını fark edebilme arzusunun bir ürünüdür. *el-'Umde* de bu arayışın bir ürünü sayılabilir. Zira i'câz, Kur'an'ın estetik yönden beşer gücünü aşacak ölçüde ideal bir hitap örneği sunması anlamına gelen bir prensiptir. İbn Raşîk, seleflerinin görüşlerini derli toplu bir araya getirmede öncü olmakla birlikte bazen herhangi bir yorum yapmadan birbiriyle çelişenler de dâhil olmak üzere farklı görüşleri

²⁷ Krş. Rahmi Er, "Tenkit", *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 458-459. Ayrıca bkz. Mücahit Küçüksarı, *İbn Tabâtabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti ve Türleri*, *bilimname*, XXXIII (2017), 1, s. 91 vd.

²⁸ Örnek olarak bkz. Ahmed Emin, *en-Nakdu'l-Edebî*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire, 1963, s. 452.

²⁹ Özdoğan, *İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkittteki Yeri*, s. 134.

verir, kimi yerlerde ise bizzat kendi fikrini belirtir. Belâgat kavramını sadece hitabet ve şiir değil, bütün söylem tipleri üzerinde uygular.³⁰

İbn Raşîk, başlı başına bir münekkittir. Onun alanla ilgili tüm görüşlerini ele almak bu çalışmanın sınırlarını aşacağından, burada onun şiir geleneğine katkılarını birkaç başlık altında kısaca incelemek uygun olacaktır.

1. Şiirin Mahiyeti, Konusu ve Unsurları

İbn Raşîk el-Kayravânî, öncelikle şiirin Hz. Peygamber tarafından yasaklanmadığını, sadece İslâm ile birlikte onunla ilgili bazı ölçüler getirildiğini belirterek, şiirin dinde yerinin olmadığı iddiasını çürütür.³¹ “Şiirin Üstünlüğü” başlığı altında nesrin üstünlüğünü savunanların delillerini boşa çıkarmaya çalışarak, şiiri destekleyen bir tutum izler. Bunun haricinde, birincisinde şiire karşı olumsuz tavır takınanları, ikincisinde şair halife, kadı ve fakihleri ve üçüncüsünde de şiiri üstün görenler ile aksini düşünenleri ele aldığı, konuyla bağlantılı üç ayrı bölüme eserinde yer verir.³²

İbn Raşîk, belli ki Kudâme b. Ca’fer’den (ö. 337/948) etkilenerek, şiiri, “çoğu kez vezinli ve kafiye olarak bir manâya delâlet eden söz” olarak tanımlar. Onu çevreleyip kuşatan dört temel unsur olduğunu, bunların lafız, manâ, vezin ve kafiye olduğunu belirtir.³³

Ona göre lafız cisimse, manâ da onun ruhudur. Manâ, şiirin anlamını yani muhtevasını ifade eder. Dolayısıyla şiirin can damarıdır.³⁴ O, bu ilişkiyi beden ve ruha benzeterek, “lafız mı yoksa mana mı daha önemlidir?” şeklindeki klasik dönemin en büyük tartışma konularından birinde orta yolu tutmuş ve böylelikle Abdulkâhir el-Curcânî ile benzer bir çizgide durmuştur.

İbn Raşîk, şiir tarifi konusunda Kudâme’den etkilenmiş görünse de, onun belirtmediği halde şiir için çok önemli bir unsur olan “niyet” şartını ilave etmesi açısından farklılık arz eder. İbn Raşîk’e göre şiir, şiir söyleme niyetiyle birlikte lafız, vezin, mana ve kafiyeyle oluşan manzum sözdür. Ona göre bu beş unsurdan biri gerçekleşmezse, söylenen ifade şiir olmayacaktır. Kafiye ve vezinli olduğu halde şiir maksadıyla söylenmeyen sözler şiir kabul edilemez. Nitekim Kur’an âyetleri ve Hz. Peygamber’in bazı sözleri, kafiye ve

³⁰ Krş. Cowell, a.g.m., s. 192-193.

³¹ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 27.

³² *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 19 vd. Ayrıca bkz. Şerîf Râgıb ‘Alâvine, “Endülüs Edebiyatı Eleştirmenlerine Göre Şiir ile Nesir Arasında Üstünlük Meselesi”, çev. Murat Sula, *İstem*, VII (2009), 14, s. 437.

³³ Kudâme b. Ca’fer, *Nakdu’s-Şi’r*, thk. Muhammed Abdulmun’im Hafâcî, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 64; *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 119.

³⁴ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 124.

vezin uygunluğu gösterdiği halde şiir niyetini ve amacını taşımadığından şiir sayılmaları mümkün değildir.³⁵

Arap şiirinin ana konularının sayısını artıranlar olduğu gibi, bu sayıyı mümkün olan en az seviyede tutmaya çalışanlar da vardır. İbn Raşîk, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih* adlı eserinde şiirin söyleniş amaçlarını sıralarken çeşitli nakillerde bulunmaktadır. Bunlar, kimine göre medih, hiciv, nesîb ve mersiye; kimine göre de, teşvik, korku, coşku ve öfkedir. Teşvik, medhiye ve teşekkür; korku, özür beyânı ve merhamet dileme; coşku, aşk ve tegazzul; öfke ise hiciv ve tehdit şeklinde ortaya çıkar.³⁶

İbn Raşîk, er-Rummânî'ye (ö. 384/994) atfen yaptığı tasnifte, şiirin söyleniş amaçlarını beş olarak tespit etmektedir ki bunlar nesîb, medih, hiciv, fahr ve vasıftır. Şiirlerde yer alan teşbih ve istiareler -bu tasnife göre- son gruba dâhil edilmiştir.³⁷

İbn Raşîk'in, Abdussamed b. el-Mu'azzel'den (ö. 240/854) yaptığı nakle göre "Şiirin tamamı üç cümledir. Fakat herkes bunları gerektiği gibi telif edemez: Övdüğünde 'sen' dersin. Hicvettiğinde 'değilsin' dersin. Mersiyede de 'idin' dersin."³⁸ Daha sınırlayıcı bir yaklaşım, Arap şiirinin ana konularının iki başlık altında toparlanabileceğini, bunların da "medh" ve "hicâ/hicv" olduğunu söylemektedir.³⁹

O, şiirin unsurları ve bunlarda bulunması gereken özellikler üzerinde de çok durur. Şiirin başlangıcı yani ilk işitilen beyti olan matla', ona göre son derece etkileyici, dikkat çekici ve gerçek konuyu hatırlatıcı mahiyette olmalıdır. Böyle bir başlangıç, kasideye olan ilgi ve dikkati artıracak, onun daha kolay akılda kalmasını sağlayacaktır.⁴⁰ Kasidenin sonu yani hâtime de baş tarafıyla ve asıl konuyla bağlantılı olmalı, kulakları tırmalayacak özellikte ya da konuyla alakasız bir tarzda olmamalıdır.⁴¹

Diğer taraftan, tıpkı Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 395/1004) gibi İbn Raşîk de şiirde işlenen konu ile üslup arasındaki uyumun önemine dikkat çeker.⁴²

³⁵ Bkz. *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 119, 120; Özdoğan, *İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri*, s. 142.

³⁶ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 120.

³⁷ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 120; Hasan Taşdelen, "İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si", *UÜİFD*, XVIII (2009), 1, s. 300.

³⁸ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 123. Krş. Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, s. 118.

³⁹ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 121; Taşdelen, a.y.

⁴⁰ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 215-216.

⁴¹ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 217 vd.

⁴² Ebû Hilâl el-'Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mektebetu'l-'Unsuriyye, Beyrut, h. 1419, s. 154; İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 257 vd.

2. Nazım Türleri ve Şairler Hakkındaki Bazı Görüşleri

Bilindiği üzere Cahiliye devrinde ve bu devrin şiir geleneğinin devam ettiği I. (VII.) yüzyılın ilk yarısında birbirinden açıkça ayrılan iki nazım türü vardı. Bunlar, recez ve kasîd olarak bilinmekteydi. Bunlara belki, ince ve zarif bir bahir olarak tanımlanan, kasîd ve recez formları dışındaki bütün şiirler için kullanılan ve daha çok övgü, yergi ve fahr ifade eden remel eklenebilir. Ayrıca vezin bakımından beyitlerinin yapısı birbirine uymayan bütün zayıf şiirlere de remel denmiştir.⁴³ İbn Raşîk, şiirin başlangıçta sadece recez türünde olduğu kanaatindedir.⁴⁴

Pek çok kaynağa göre de Arap şiirinin en eski biçimi olan recez,⁴⁵ aruzun yine aynı adı taşıyan bahriyle nazmedilir. Recezde bir beyit, mısra denilen iki şatrdan oluşmaz. Bir başka ifadeyle recez, genellikle mısra uzunluğunda ve birbiri ile kafiyeli kısa beyitler halindedir. Arap şiirinin başlangıçta tamamen recezden ibaret olduğu görüşünü savunan İbn Raşîk el-Kayravânî'ye göre Arap şiiri sırasıyla secili nesir ve recez evrelerinden geçerek kasîde biçimine ulaşmıştır.⁴⁶

İbn Raşîk bu bağlamda “urcûze”nin uzun ya da kısa olsun “kaside” diye isimlendirilemeyeceğini, kasidenin de “recez” türlerinden birine uygun olmadıkça “urcûze” adını alamayacağını; her receze mutlak olarak “kasîd” denebileceğini ancak her kasîd için recez tabirinin kullanılmayacağını belirtir.⁴⁷

Şiir için kullanılan eski tabirlerden kasîd ise iki mısrası tamamlanmış şiir beytini ifade eder.⁴⁸ İkişer mısra (şatr) uzunluğunda ve birbiri ile kafiyeli beyitlerden oluşan, tam ve meczu vezinlerle nazmedilen manzumeler kasîd diye nitelenmiştir. Aynı kökten gelen kasîde, kasîd şeklinde fakat uzun bir şiir olup, sadece şekle ait bir hususiyeti değil, aynı zamanda belirli konuların dâhilî bir tertip ve nizam içinde işlenmesini de gerektiren bir edebî türdür.⁴⁹ İbn Raşîk de kasideyi, Arap şiirinin en üstün nazım türü kabul eder.⁵⁰ Bir şiirin kaside olabilmesi için asgari kaç beyit olacağı hususunda farklı görüşler

⁴³ Tefvik Rüştü Topuzoğlu, “Remel”, *DİA*, İstanbul, 2007, XXXIV, 553.

⁴⁴ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 189.

⁴⁵ Bkz. Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, Mektebetu Lubnan Nâşirûn, Beyrut, 2001, s. 233.

⁴⁶ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 20; Yahya Suzan, *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 2.

⁴⁷ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 182-184.

⁴⁸ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 393.

⁴⁹ Nihad M. Çetin, “Arap”, *DİA*, İstanbul, 1991, III, 290.

⁵⁰ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 184.

olsa da,⁵¹ İbn Raşık'ın de içinde yer aldığı çoğunluğa göre bir kaside en az yedi beyitten oluşmalıdır.⁵²

İlk dönemlerden itibaren bu aşamalara riayet etmeyen birçok kaside yazılmış olsa da Cahiliye döneminde başlayan bu anlayışın mutlaka sürdürülmesi gerektiğini düşünen eleştirmenlerin sayısı hiç de az değildir. Bunların başında İbn Raşık gelir. Ona göre Arap diliyle şiir yazan kişi, Arap diline ve kültürüne hâkim olduğu kadar, Arapların şiir kurgu ve düzenine, lafız ve manayı güzelleştirme şekillerine de vakıf olmalı, bunları ustalıklı icra edebilmelidir.⁵³ O, böylelikle her şiire kaside denemeyeceğini, orijinal kasidenin belli şartları taşıması gerektiğini savunmuştur.

İbn Raşık'e göre muhammes, kasidenin sonuna kadar, uyakları aynı olan beş mısraın söylenip, ardından onların vezninde ancak uyakları onlarınkinden farklı beş mısraın daha gelmesinden oluşan nazım türüne verilen isimdir.⁵⁴

Bu tanıma göre muhammeste uyak düzeni, aaaaa-bbbbb-cccc-... biçimindedir ve uyaklar her kıtada birbirinden tamamen bağımsızdır. İbn Raşık, yaptığı tanımın sonunda "aslında olması gereken budur" biçiminde bir ifade kullanmaktadır. Böyle bir ifade, İbn Raşık'ın en azından duyduğu bazı farklı muhammes biçimlerinin varlığına işaret etmektedir.⁵⁵ Diğer taraftan İbn Raşık, musammatların pek çok vezinle yazıldığı halde, söylenmesi kolay bir bahir olduğu için, muhammeslerde sadece recezin kullanıldığını söylemektedir.⁵⁶

Araplar, şiirlerini baştan beri tek uyaklı olarak nazmetmişler ve uyağın çeşitlendiği şiir türlerini daha sonra tanımışlardır. Bu nedenle bazı eleştirmenlerin bu türlerden olan muhammese değer vermedikleri görülmektedir. Bunların başında İbn Raşık gelmektedir. O, *el-'Umde'* de konu ile ilgili şunları söylemektedir:

"Bir grup şairin musammat ve muhammes nazmettiğini ve bunu sık sık yaptığını görüyorum. Hâlbuki eski sairlerden hiçbirinin bu türlerden bir şey

⁵¹ Çetin, "Arap", *DİA*, III, 290.

⁵² İbn Raşık, *el-'Umde*, I, 186 vd.

⁵³ İbn Raşık, *el-'Umde*, I, 188 vd.

⁵⁴ İbn Raşık, *el-'Umde*, I, 180.

⁵⁵ Suzan, *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis*, s. 35. İbn Raşık, yaptığı muhammes tanımına örnek vermemektedir. Ancak *Muhammesâtu 'Alî b. Ebî Tâlib* başlığıyla Hz. Ali'ye (40/661) dayandırılan bir kasîde, onun verdiği yukarıdaki tanıma benzemektedir. Bu kasîdede her bir kıta kendi içerisinde uyaklı beş mısra yerine, ikinci satırları uyaklı beş beyitten meydana gelmektedir. Bu kaside ve konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Suzan *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis*, s. 36.

⁵⁶ İbn Raşık, *el-'Umde*, I, 180.

nazmettiğini görmedim. Çünkü bu türler şairin uyak kapasitesinin yetersizliğini, onun acziyetini ve dar fikirliliğini göstermektedir. Böylelikle o, muhammes nazım çeşidinin temelinde şairin uyak konusundaki yetersizliğini gören eleştirmenlerin başında gelmektedir. Ona göre, bu nazım türünde acziyet ve yetersizlik gördüklerinden büyük şairler de bundan uzak durup tek uyaktan ayrılmamayı tercih etmişlerdir. Ancak Beşşâr b. Burd (ö. 167/783-84), bu konuda bu büyük şairlerden ayrılmaktadır. İbn Raşîk'in nakline göre Beşşâr, sırf bu tür nazımın değerini düşürmek için muhammesler nazmetmiştir.⁵⁷

İbn Raşîk'in eleştirdiği konulardan biri de şudur: Bazı methiyelerin sonundaki dualarda akıl ve mantığın kabul etmeyeceği bir kısım istekler dile getirilir. Övülen hükümdarların sürekli yaşamasını dilemek gibi imkân dışı dilekler, duaya konu olmuştur. Bu türden akıl ve mantığın kabul etmeyeceği isteklerde bulunmak, ayrıca imkân dışı olan bir şeyin imkân dâhiline sokulması ve istenmesi, İbn Raşîk'in özellikle değindiği anlam kusurlarından birini oluşturmaktadır.⁵⁸

Onun, şairlerde bulunması gereken özellikler üzerinde de çokça durduğu görülür. "Şairin Âdâbı" başlığı ile konuyla ilgili özel bir bahis açan müellif, şairin güler yüzlü ve iyi ahlak sahibi olduğu kadar, kültür seviyesi açısından da son derece donanımlı olması gerektiğini ifade eder. Hatta fiziksel açıdan insanların sevgisini kazanacak bir görünümde olmasının önemine değinir. İstîşhâd edebilmesi için bir şairin her ilimden temel konulara vakıf olması gerektiğini düşünür ve bu yönüyle edebî tenkit alanında ayrı bir yere sahiptir.⁵⁹

D. Bedî' İlmîne Katkısı

İbn Raşîk'in belâgat alanına asıl katkısı daha ziyade bedî' ilmi ile alakalıdır. Bu sebeple konu başlığı bu şekilde belirlenmiş ve burada özel olarak onun bedî' ilmîne katkıları üzerinde durulmuştur.

İbn Raşîk, *el-'Umde*'de belâgat ilmîne otuz dokuz bölüm ayırmış, konuları henüz bütünüyle belirlenmemiş, dolayısıyla müstakil bir belâgat ilmi halini almamış olan meânî ilmiyle ilgili olarak îcâz-itnâb/itâle-musâvât mevzularıyla sınırlı kalmış, beyân ilmi sanatlarından da mecaz, istiare, temsil, el-meselu's-sâir, teşbih ve işâret üzerinde durmuştur.⁶⁰

⁵⁷ Bkz. *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 182; Suzan, *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis*, s. 27-28.

⁵⁸ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 224. Krş. Suzan, *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis*, s. 84.

⁵⁹ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 196 vd.

⁶⁰ Özdoğan, "el-'Umde", *DİA*, XLII, 146.

Mesela mecaz ve teşbih gibi konular, günümüzde beyân ilmi başlığı altında ele alınırken, İbn Raşîk tarafından kendi döneminde bedî' sanatları kategorisinde değerlendirilmiştir. Onun bu konulara dair tasnifleri de bugünkü gruplandırmalardan ayrılır. Örnek olarak o, musâvâtî îcâzın bir türü olarak görür. Ayrıca îcâz konusunu ele alırken, er-Rummânî'den (ö. 384/994) genişçe alıntılar yapar.⁶¹

İbn Raşîk'e göre istiare, mecazın en üstünü olup, en güzel şiir süsleme şekillerinden biridir.⁶² Yine ona göre teşbih de mecazın bir türüdür.⁶³

Ona göre işâret, kinâye, tevriye, tetbî', lugaz, muammâ gibi birçok türü kapsayan oldukça kapsamlı bir terimdir.⁶⁴ Günümüz belagatinde ta'rîz, telvîh, îma (işaret) ve remz sanatları, kinaye sanatı altında incelenmektedir.⁶⁵

İbn Raşîk, *el-'Umde* adlı eserinde önceki müelliflerin tespit ettikleri altmış kadar edebî sanatı izah ederken, aynı zamanda yer yer onlara farklı isimler vermiş, bazı ilâvelerde bulunmuştur. Dolayısıyla onun belagat ilmine asıl katkısı daha çok bedî' sanatları ve bedî' ilminin oluşumuna yöneliktir. Onun bedî' ilmindeki yerinin daha iyi anlaşılması adına, öncelikle ondan önce bu alanla ilgili olarak neler yapıldığına kısaca işaret etmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Bilindiği üzere "bedî'", بَدِيعٌ fiilinden türemiştir. Sulâsî mucerred üçüncü bap olan bu fiil, "daha önce yaratılmamış, adı ve bilgisi olmayan bir şey meydana getirmek" anlamındadır. Bakara Sûresi 117. âyette geçen bu kelime, Allah'ın örneği yokken gökleri ve yeri yarattığını ifade eder. Buna göre *Bedî'*, "örneği olmayan bir şeyi meydana getiren, kendinden önce hiç şeyin var olmadığı zat" anlamında Allah'ın isimlerinden biri kabul edilir.⁶⁶

Bedî'î sanatlar Câhiliye devrinden beri kullanılmakla beraber, *bedî'* kavramının ilk olarak el-Asma'î'nin (ö. 216/831) Mervân b. Ebî Hafsa için kullandığı أَفْصَرُ بَدِيعًا ifadesinde geçtiği ifade edilir.⁶⁷

el-Câhız (ö. 255/869), *bedî'* kelimesinin râvîler tarafından şiire renk ve güzellik kazandıran her türlü edebî ve belagatle ilgili hünerler için kullanıldığını örneklerle anlatarak, belagat ve beyan ilimlerinin yanı sıra

⁶¹ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 250.

⁶² *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 268

⁶³ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 286.

⁶⁴ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 302 vd.

⁶⁵ Özdoğan, *İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri*, s. 246.

⁶⁶ el-Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, I, 121.

⁶⁷ Özdoğan, a.g.m., s. 104.

bedî' ilminin de temellerini atmış sayılabilirse de,⁶⁸ *bedî'* adı altında konuları ilk olarak inceleyen, onun prensiplerini açıklayarak ana konularını tarif eden kimse Şair Halife Abdullah b. el-Mu'tez'dir (ö. 296/908). O, bu eserinde istiâreyi de dâhil ederek, *bedî'* olarak ifade ettiği beş konuya yer verir. Sahasının ilk müstakil eseri sayılan çalışmasında cinas, mutâbaka, raddu'l-acuz ale's-sadr, el-mezhebu'l-keîâmî ve istiâreyi de *bedî'* başlığı altında zikretmiş ve bu sanatlarla ilgili birtakım kusurlara değinmiştir.⁶⁹

IV. (X.) yüzyılda *bedî'* teriminin kapsamı biraz daha genişler. Kendinden sonra gelen müelliflere en az İbnu'l-Mu'tez kadar tesir eden Kudâme b. Ca'fer (ö. 337/948), şiir tenkidine bir sistem getirdiği *Nakdu's-Şi'r* adlı eserinde *bedî'* terimini kullanmamakla beraber, onun ortaya koyduğu edebî sanatlar taksîm, mukabele, musâvât, işâret, tevşîh ve îgâl gibi yenilerini ilave eder.⁷⁰

Kâdî Ebu'l-Hasen Ali b. Abdulazîz el-Curcânî (ö. 393/1002) de *el-Vesâta* adlı eserinde *bedî'* terimine yer vererek isti'âre, teşbîh, tecnîs (cinâs), mutâbaka (tûbâk), tashîf ve taksîm gibi konular üzerinde ısrarla durur ve bunlara *bedî'* adının verildiğini söyler.⁷¹

Onunla aynı sırada yaşayan Ebû Hilâl el-'Askerî (ö. 395/1004) ise nesir ve nazım sanatlarını ele aldığı ve ilk sistematik belâgat eseri sayılabilecek olan *Kitâbu's-Sinâ'ateyn* adlı eserinin dokuzuncu babını otuz beş fasıl halinde *bedî'* ilmîne ayırır.⁷² Önceki müelliflerin çalışmalarına altı tür ilave ettiğini söyler.⁷³

Bedî' kelimesini “الجدید: yeni” kelimesi ile karşılayan İbn Raşîk, onu müstakil bir ilim olarak değil, orijinal bir anlam ortaya koymak şeklinde anlar. Onun pek çok türü olduğunu, onu cem edip ona dair müstakil bir kitap telif eden İbnu'l-Mu'tez'in yalnızca beş sanata yer verdiğini, kendisinin gücü nispetinde diğer çeşitlere değineceğini ifade eder.⁷⁴

Bazı kaynaklarda İbn Raşîk'in, terdîd, tefrîf, tekrar, istid'â', istitrat, iştirâk, tegayur, tecnîs, tetbîf, tasdîr, mukâbele, taksîm, teshîm, tefsîr, iltifât,

⁶⁸ Bkz. el-Câhîz, *el-Beyân ve't-Tebyîn* thk. ve şerh: Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1998, I, 51, 75 vd.

⁶⁹ Bkz. İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 3 vd.

⁷⁰ Bkz. Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî'”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 320; Özdoğan, *İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri*, s. 242.

⁷¹ Bkz. el-Curcânî, *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve Husûmih*, nşr. Ebu'l-Fadl İbrahim Ali-Muhammed el-Bicâvî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2006, s. 39-50.

⁷² Bkz. el-'Askerî, *Sinâ'ateyn*, I, 268-429.

⁷³ el-'Askerî, *Sinâ'ateyn*, I, 429.

⁷⁴ *İbn Raşîk, el-'Umde*, I, 265.

istisnâ, tetmîm, mubâlağa, îgal, guluv, teşekkuk, ittirad, tazmin, icâze, ittisâ', nefyu's-şey' bi-îcâbih sanatlarını kendisinin bulup incelediği ve bu konudaki görüşleri değerlendirdiği belirtilir.⁷⁵ Bir başka yaklaşım da tevriye, terdîd, tefrî', istid'â', tekrar, nefyu's-şey' bi-îcâbih, istitrât, iştirâk, tegayur ve bedî' sanatlarını önceki belagatçilerin kullanmadıkları, bu sebeple bunların ilk olarak İbn Raşîk tarafından ortaya konup açıklandığının tahmin edildiği şeklindedir.⁷⁶

Bir diğer yaklaşıma göre ise İbn Raşîk, *el-'Umde'* de yirmi dokuz kadar bedî' sanatına yer vermiştir. Bunlardan yirmisine kendisinden önce İbnu'l-Mu'tez, Kudâme ve Ebû Hilâl değinmiştir. Önceki bedî' kaynaklarında zikri geçmeyen dokuz sanat ise tevriye, terdîd, tefrî', istid'â', tekrar, nefyu's-şey' bi-îcâbih, ittirâd, iştirâk ve tegayurdur. Buna göre ya o, bunları adı geçen üç isim dışında bazı mutekaddim bilginlerden almıştır ya da -mesela Ebû Hilâl gibi açıkça ifade etmese de- kendisi ilave etmiştir.⁷⁷

Bu sanatlardan bazılarının ilk kez İbn Raşîk tarafından ortaya konduğu veya bir kısmının onunla yeni boyutlar kazandığı elbette doğrudur. Ancak bu sayılanların hepsinin ilk kez onun tarafından keşfedildiğini söylemek, isabetli olmayacaktır. Mesela tıbâk, mukabele, taksîm, guluv, îgal, istitrât ve istisnâ sanatları ondan önce Ebû Hilâl el-'Askerî tarafından ele alınmıştır.⁷⁸ Hatta tıbâk, *Kitâbu'l-Bedî'* de de geçer.⁷⁹ Tasdîr sanatı, farklı bir isimle de olsa yine *Kitâbu'l-Bedî'* de incelenir.⁸⁰ Bu eserde ayrıca iltifât, tetmîm ve mubalâğa⁸¹ sanatlarına da rastlanır. Tecnîs, burada bahsi geçen her iki kaynaktan da yer alır.⁸² Tefsîr sanatına ilk kez yer veren ise Kudâme b. Ca'fer'dir.⁸³ İbn Raşîk'in bizzat kendisi, Kudâme'nin tercih ettiği bir beyti, bu sanatın örneği olarak verir.⁸⁴

⁷⁵ Özdoğan, "el-Umde", *DİA*, XLII, 146.

⁷⁶ Özdoğan, *İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri*, s. 243. Burada bu görüş ayrıca Abdulaziz Atîk'in, *Fî Târîhi'l-Belagati'l-'Arabiyye* (Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, Beyrut, tsz., s. 228-233) adlı eserine de dayandırılır. Ancak adı geçen kaynaktan müellifin İbn Raşîk'e atfettiği sanatlar içerisinde istitrât ve bedî' olmayıp, ittirad sanatı yer alır. Burada bir karışıklık söz konusu olabilir. Ayrıca bu durumun, eserin değişik baskılarındaki farklılıkla ilgili olma ihtimali de düşünülebilir.

⁷⁷ Abdulaziz Atîk, *İlmu'l-Bedî'*, Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, Beyrut, tsz., s. 28; Atîk, *Fî Târîhi'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, Beyrut, tsz., s. 234.

⁷⁸ el-'Askerî, *Sinâ'ateyn*, I, 307, 337, 341, 357, 380, 398, 408.

⁷⁹ Bkz. s. 36.

⁸⁰ Bkz. s. 47.

⁸¹ Bkz. s. 58, 59, 65.

⁸² İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 77; el-'Askerî, *Sinâ'ateyn*, I, 321.

⁸³ Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, s. 142.

⁸⁴ *İbn Raşîk, el-'Umde*, II, 35.

Bütün bunlara rağmen, İbn Raşîk'in, gerek bedî' sanatlarına açılım ve ilaveler yaparak gerekse onlar arasında özgün ilişkiler ortaya koyarak bedî' ilminin müstakil bir ilim dalı haline gelmesine öncülük ettiği yadsınamaz bir gerçektir.

Burada onun özellikle kendine mahsus tarzda incelediği veya alana özgün katkılar sağladığı bedî' sanatlarından bazılarına işaret edilecektir.

1. Tasdîr, Tebdîl ve 'Aks

İbn Raşîk, İbnu'l-Mu'tezz'in "raddu a'câzi'l-keâm alâ ma tekaddemehâ" adıyla kendisinden ve çeşitlerinden bahsettiği⁸⁵ "reddu'l-acuz ale's-sadr" sanatına tasdîr adını vermiştir. Tasdîr çeşitleri arasında muzâd (tezâd/ tıbâk) da denen bir başka tür olduğunu ve Ebû Ca'fer en-Nehhâs'ın (ö. 338/950) naklettiğine göre bu türe kâtiplerin tebdîl dediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda onun İbnu'r-Rûmî'den (ö. 283/896) naklettiği aşağıdaki beyit, aslında bir 'aks⁸⁶ örneğidir:⁸⁷ (Kâmil)

رَبِّحَاهُمْ دَهَبٌ عَلَى دُرٍّ وَشَرَّاهُمْ دُرًّا عَلَى دَهَبٍ

Onların fesleğen/kokulu bitkileri inciler üzerindeki altındır. İçecekleri (kadehleri) de altın üzerindeki incilerdir.

Beyitte yer alan دُرٌّ عَلَى دَهَبٍ ile دَهَبٌ عَلَى دُرٍّ (inciler üzerindeki altın, altın üzerindeki inciler) ifadeleri ile 'aks sanatı gerçekleştirilmiştir. İbn Raşîk, böyle bir sanatın ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

2. İttirâd

İbn Raşîk, ittirâd sanatını "bir zorlama olmaksızın, övülen kişinin ismini, lakabını, künyesini, niteliklerini, babasının ya da dedesinin isimlerini söylemek" şeklinde tarif eder.⁸⁸ Bununla ilgili önceki müelliflerden herhangi birini kaynak göstermez. Meymûn b. Kays el-A'sâ'nın (ö. 7/629) şu beytini⁸⁹ örnek verir: (Tavîl)

أَقْبَسَ بَنُ مَسْعُودٍ بِنِ قَيْسِ بْنِ خَالِدٍ وَأَنْتَ امْرُؤٌ تَرْجُو شَبَابَكَ وَأَيْلًا

"Ey Kays b. Mes'ûd b. Kays b. Halid! Sen ki gençliğini arzulayan ve ona dönmek isteyen birisin."

⁸⁵ İbnu'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 47 vd.

⁸⁶ Bir şeyin sonunu baş tarafına/ilk haline çevirmek anlamına gelir. Bkz. el-Halil, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 208.

⁸⁷ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 3-4; Muhammet Vehbi Dereli, "Bedî' İlminde Aks Sanatı ve Kur'an'dan Örnekler", *Marife*, XIV (2014), 2, s. 14.

⁸⁸ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 82.

⁸⁹ el-A'sâ, *Dîvanu'l-A'se'l-Kebîr*, thk. Muhammed Huseyn, by.; tsz., s. 183.

Burada hem bir zorlama olmaksızın hem de hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde övülen kişinin nesebi ve özellikleri bir akar su gibi akıcı ve son derece düzenli bir tarzda ifade edilmiştir.⁹⁰

3. Tefrî' ve İstitrât İlişkisi

Bilindiği gibi "istitrât", aradaki münasebetten dolayı, bir manadan diğerine geçtikten sonra, ilk manayı tamamlamak için yeniden asıl konuya dönmektir.⁹¹

Tefrî' ise "önceki övgü ya da kötülemeye ilave yaparak sözü pekiştirmek" olarak tanımlanır.⁹² Bu sanatı İbn Raşîk, "yeri gelmişken bir konudan başka bir konuya geçmek" anlamındaki istitrâdın bir türü olarak görür ve şairin bir kişiyi ya da bir şeyi herhangi bir vasıfla niteledikten sonra ona bağlı olan başka bir vasıfla daha onu niteleyerek sözünü pekiştirmesi olarak tanımlar.⁹³ Bu yönüyle tefrî' sanatını ilk defa onun tarif ettiğini görmekteyiz. Ebu't-Tayyib el-Mutenebbî'nin (ö. 354/965) şu beyti⁹⁴, onun tefrî' sanatına dair verdiği örneklerdendir:⁹⁵ (Vâfir)

أَقْلَبُ فِيهِ أَجْفَانِي كَأَنِّي أَعْدُ بِهِ عَلَى الدَّهْرِ الدُّنُوبَا

"Geceleyin göz kapaklarımı açıp kapatıyorum. Sanki böylelikle zamanın günahlarını saymış oluyorum."

Şair, geceleyin uykusuzluğunu, hiç uykusu olmadığını anlatırken, zamanın günahlarının çokluğuna geçiş yapmıştır.⁹⁶ Bu geçiş, ilgisiz gibi görünse de aslında ilk düşüncüyü pekiştirmektedir. Zamanın günahları da onun gözünü açıp kapaması da oldukça fazladır ve birbiriyle benzerlik arz etmektedir.

4. İbdâ', İbtikâr vb. Kavramlar

İbtikâr, bedî', ibdâ' yahut muhtera' (ihtira') kavramları, birbirine yakın anlamlar çağrıştırır. Bunlar, "bir şeyi erken yapmak, ilk olarak ortaya koymak, mânâ, üslûp, benzeri yapılmayan ifadeler kullanmak ve yöntemlerde yenilik ve eşsizlik" şeklinde özetlenebilir. İbn Raşîk de bu kavramlara ya özel olarak değinmiş veya açıklamaları esnasında bunları kullanmıştır. Mesela *ibtikâr* kavramı onun şu cümlesinde geçer:

⁹⁰ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 82.

⁹¹ el-'Askerî, *Sinâ'ateyn*, I, 398; İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 39.

⁹² Şihâbuddîn Mahmud b. Süleyman el-Halebî, *Husnu't-Teveşşul ilâ Sinâ'ati't-Terassul*, thk. Ekrem Osman Yusuf, Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, Bağdat, 1980, s. 291.

⁹³ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 42.

⁹⁴ *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1983, s. 194.

⁹⁵ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 43.

⁹⁶ Krş. Özdoğan, *İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri*, s. 264.

وَلَيْسَ بَيْنَ النَّاسِ اخْتِلَافٌ أَذَّ امْرَأَ الْقَيْسِ أَوَّلَ مَنْ ابْتَكَرَ هَذَا الْمَعْنَى

bu mânâda özgün olduğuna dair insanlar arasında bir fikir ayrılığı yoktur.”⁹⁷

Yine İbn Raşîk, bu kavramlardan son ikisi arasındaki farkı ise şöyle açıklar: İhtirâ‘: Daha önce bulunmayan mânâları îcat etmek (yaratmak); ibdâ‘ ise, şâirin alışık olunmayan zarif mânâları bulup ortaya koymasısıdır.⁹⁸

5. İltifât

İltifât olgusuna ilk değinen ve bu kavramı ilk kez kullanan kimsenin el-‘Asma‘î (ö. 216/831) olduğu rivayet edilmektedir. Ancak o iltifâtla ilgili bir tanımlama yapmamıştır.⁹⁹ İltifât kavramını istilahi olarak ilk tanımlayan kimse ise Abdullah b. el-Mu‘tez (ö. 296/908) olmuştur.¹⁰⁰ O, iltifât sanatını konuşanın muhataptan gaibe, gaipten de muhatap siygasına geçmesi veya bunun benzeri olarak görür ve “Bir manadan başka bir manaya geçmek de iltifâttır.” der.¹⁰¹

İbn Raşîk, bu sanata Kudâme’nin istidrâk, bazı belâgat bilginlerinin de i‘tirâz dediklerini belirtir. Ona göre iltifât, şâirin bir anlamı ele alırken, başka bir konuya meyletmesi, ardından yeniden ilk manaya dönmesidir.¹⁰² Kaynağı belli olmayan ve kendisi belirtmese de muhtemelen İbnu‘l-Mu‘tezz’den aldığı şu beyti,¹⁰³ dikkat çekici bir iltifât sanatı örneği olarak verir: (Tavîl)

فَطَلَّتْ بِيَوْمٍ دَعَّ أَحَاكَ بِئْتَلِيهِ
عَلَى مَشْرِعٍ يُرْوَى وَلَمَّا يُصَرِّدْ

“Bir gün –Onun gibi kardeşini terk et!- henüz soğumamışken suyu içilen bir su yoluna vardılar.”

Burada دَعَّ أَحَاكَ بِئْتَلِيهِ ifadesi bir ara cümledir. Araya giren bu cümleden sonra, önceki anlama yeniden dönülmüştür.

6. Tekrâr

Anlamı güçlendirmek için lafzı yinelemektir.¹⁰⁴ İbn Raşîk, bu sanatları ele alırken şiirin yanı sıra Kur’an’dan örnekler vermeyi ihmal etmez. Allah Teâlâ’nın Rahman Sûresi’nde her bir nimeti hatırlattıktan sonra tekrar ettiği

⁹⁷ İbn Raşîk, *el-‘Umde*, II, 57; Osman Ertuğrul, “İbn Âşûr’un Gündeme Getirdiği Bir Kavram: Mubtekerâtu‘l-Kur‘ân”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVII (2016), 2, s. 23.

⁹⁸ İbn Raşîk, *el-‘Umde*, I, 265; Ertuğrul, a.g.m., s. 25.

⁹⁹ el-‘Askerî, *Sinâ‘ateyn*, I, 392.

¹⁰⁰ Ahmet Yüksel, “Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme”, *OMÜİFD*, 2010, XXVIII, 67, 70.

¹⁰¹ İbnu‘l-Mu‘tez, *Kitâbu‘l-Bedî*, s. 58.

¹⁰² İbn Raşîk, *el-‘Umde*, II, 45.

¹⁰³ İbnu‘l-Mu‘tez, *Kitâbu‘l-Bedî*, s. 60.

¹⁰⁴ İbn Raşîk, *el-‘Umde*, II, 73.

فِي أَيِّ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ : “O halde siz (insan ve cin toplumu), Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” âyeti de böylece anlamı pekiştirmekte ve muhatabı ikna etmeyi hedeflemektedir.

7. İştirâk

Buna muşâreket de denir. Sonraki dönemlerde İbn Hicce el-Hamevî (ö. 837/1434) tarafından “şairin, beytinde iki anlama gelecek (müşterek) bir lafız kullanmasının ardından, dinleyicinin beytin sonunda, kendisinin zihnine gelen mananın şairin kastettiği anlam olmadığını kesin olarak anlaması”¹⁰⁵ şeklinde tanımlanan bu sanatın nüveleri İbn Raşîk’te vardır. Hatta o, bu sanatı bütün yönleriyle ve örnekleriyle genişçe ele alan ilk bilgin sayılabilir.

İbn Raşîk, bu sanatı lafızda ve manada olmak üzere ikiye ayırır. Lafızda iştirâkin üç çeşit olduğunu belirtir. Bunlardan biri tecnîs yani cinastır ki övgü alır. İkincisi, -murad edilen anlama yönelik herhangi bir delil olmaksızın-lafzın, biri manaya uygun, diğeri uygun olmayan iki te’vîl içermesidir. Böyle bir iştirâk, eleştiriye açıktır. Nitekim el-Ferazdak’ın (ö. 114/732) bir beytinde geçen الحَيِّ kelimesinin kabile anlamında olabileceği gibi, canlı bir kişi için de kullanılmış olabileceğine işaret eder.¹⁰⁶

Lafzî iştirâkin üçüncüsü ise bir istiare veya özel bir karine içermediği sürece halka mal olmuş olan, herkesin dilinde yaygın olarak kullanılan ve sirkat sayılmayan türdür.¹⁰⁷ Ebû Nuvâs’ın (ö. 198/813) şarap tasvirinde geçen aşağıdaki beytini buna örnek verir:¹⁰⁸ (Tavîl)

تَرَى الْعَيْنَ تَسْتَعْفِيكَ مِنْ لَمَعَانِهَا وَتُحْسِرُ حَتَّى مَا تُقَالُ جُمُوعَهَا

“Gözü, onun (şarabın) parlaklığından ötürü senden af diler ve göz kapaklarını taşımayacak kadar bitkin halde görürsün.”

Göz, içkinin berrak ve göz alıcı oluşundan ötürü, ona bakmaktan muaf tutulmasını istemektedir. İsti’fâ kelimesinin, kardeşine ağıt yakan Şair Ubeyrid el-Yarbû’î’nin (ö. 68/687) bir beytinde ise şöyle geçtiğini ifade eder: (Tavîl)

وَقَدْ كُنْتُ أَسْتَعْفِي الْإِلَهَ إِذَا اشْتَكَيْتُ مِنْ الْأَجْرِ لِي فِيهِ وَإِنْ عَظُمَ الْأَجْرُ

¹⁰⁵ İbn Hicce el-Hamevî, *Hızânetu’l-Edeb ve Çayetu’l-Ereb*, Dâru Mektebeti’l-Hilâl-Dâru’l-Bihâr, Beyrut, 2004, II, 276.

¹⁰⁶ İbn Raşîk, *el-Umde*, II, 96.

¹⁰⁷ İbn Raşîk, *el-Umde*, II, 97.

¹⁰⁸ *Divânu Ebî Nuvâs*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ’, Şirketu Dâri’l-Erkâm, Beyrut, 1998, s. 537.

“O, her ne kadar mükâfat büyük olsa da onda benim için olan karşılıktan şikâyet ettiği zaman, Allah’tan af diliyordum.”¹⁰⁹

İbn Raşîk, manâ yönünden iştirâki de iki kısımda ele alır. Biri, anlamı aynı olan farklı lafızlardaki iştiraktır. Diğeri ise kendi içinde ikiye ayrılır. Biri, mesela cahilin öküze ve eşeğe benzetilmesi şeklindeki iştirâktir (تَشْبِيهُ الْجَاهِلِ (بِالنَّوْرِ وَالْحِمَارِ)). İkincisi ise bir dönem herhangi bir şair tarafından ilk kez özgün bir şekilde kullanıldıktan sonra, başka şairlerin de sıkça kullandığı ifadelerdir. Mesela yanağın güle benzetilmesi böyledir (صَفَةُ الْخَدِّ كَالْوُرْدِ).

8. Terdîd

Bir beyitte kullanılan bir lafzın, başka bir anlamı ifade etmesi için aynı beyitte bir kez daha kullanılmasıdır. Zuheyr b. Ebî Sulmâ’nın (ö. 609), Herim b. Sinan’ı (ö. 608) överken inşad ettiği şu beyti¹¹⁰ buna örnek verir: (Basît)

إِنْ تَلَقَّ يَوْمًا عَلَى عِلَائِيهِ هَرِيمًا تَلَقَّ السَّمَاحَةَ مِنْهُ وَالنَّدَى حُلُقًا

“Hangi durumda olursa olsun bir gün Herim ile karşılaşırsan, ondan huy olarak müsamaha ve cömertlik bulursun.”

İbn Raşîk, burada birinci تَلَقَّ fiilinden sonra Herim, ikinciden sonra ise السَّمَاحَةَ kelimesine yer verilerek terdîd yapıldığını belirtir.¹¹¹

9. Nefyu’s-Şey’i bi İcâbih

İbn Raşîk, bu sanatı bir tür mübalağa olarak görür. Konuşmacının, sözünün zahirinde bir şeyi olumlu olarak ortaya koymasına rağmen, onun içyüzü itibariyle olumsuz olmasıdır.¹¹² İmru’u’l-Kays’ın şu beytini buna örnek verir:¹¹³ (Tavîl)

عَلَى لَاجِبٍ لَا يُهْتَدَى بِتَارِهِ إِذَا سَافَهُ الْعَوْدُ النَّبَاطِيَّ جُرْجِرًا

“İşaretleriyle doğru yola ulaşılmayan bir yolda yürüyorum. İri yaşlı develer onları kokladığında büyük bir gürültü çıkarırlar.”¹¹⁴

عَلَى لَاجِبٍ لَا يُهْتَدَى بِتَارِهِ ifadesi onun, kendisiyle yol bulunamayan bir işarete sahip olduğunu kastetmese de “onun bir işareti yok ki onunla yol bulunabilsin” anlamına gelmektedir.

¹⁰⁹ İbn Raşîk, el-’Umde, II, 98.

¹¹⁰ Dîvânü Zuheyr b. Ebî Sulmâ, el-Matba’atu’l-Hamîdiyye, Kahire, 1323 h., s. 40.

¹¹¹ İbn Raşîk, el-’Umde, I, 333.

¹¹² İbn Raşîk, el-’Umde, II, 80.

¹¹³ Dîvan, s. 95.

¹¹⁴ Krş. Özdoğan, İbn Raşîk el-Kayravânî’nin Edebî Tenkitteki Yeri, s. 270.

10. İstid'â'

İbn Raşîk, istid'â' sanatını, "kafiyeyi tamamlaması dışında hiçbir faydası olmayan bir ifadeye yer verme" şeklinde izah eder. Bu durumda o kısmın manaya özel bir katkısı da yoktur.¹¹⁵ Zira sadece mısra sonu uyumunu sağlamıştır. Ebû Adiy el-Kuraşî'ye ait şu beyti¹¹⁶ buna örnek verir:

وَوُقِيَتِ الْحُثُوفَ مِنْ وَارِثٍ وَآ
لِ وَأَنْتَ صَالِحاً رَبُّهُودِ

"Bir mirasçı ve yöneticiden gelecek ölümlerden korundun. Hud'un Rabbi seni sağ salim bıraktı."

Burada peygamber olarak Hz. Hûd'un zikredilmesinin anlam açısından bir zorunluluğu yoktur. Kafiyeye gereği onun adı anılmıştır Kaside dâliyye olduğundan, son harfin "dal" olma gereği onu zikretmeyi de beraberinde getirmiştir.¹¹⁷

11. Tevriye

Yakın ve uzak iki anlamı olan bir kelimenin yakın anlamının söylenip uzak anlamının kastedilmesidir.¹¹⁸ Bir başka deyişle, en az iki anlama gelen cinaslı veya çok anlamlı bir kelime veya ibarenin bir anlamını kullanıp diğer anlamını, ifadenin içine gizlemektir.¹¹⁹

Tevriyede kelimenin yakın anlamını ön palana çıkarıp, asıl kastedilen uzak anlamı gizleme söz konusudur. Bu yüzden bazen anlaşılması zor olan tevriyeler, îham (mısra veya beyitteki bir kelimenin iki yahut daha fazla anlamının konu ile ilgili olması) sanatını çağırır.¹²⁰

İbn Raşîk tevriyeyi, bugün beyan ilminin konuları arasında incelenen kinayenin, dolayısıyla da işaret sanatının bir türü olarak görür ve bu sanatı tarif etme ihtiyacı hissetmez. (İçlerinden biri şöyle dedi:) "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var..."¹²¹ âyetini örnek verir ve burada geçen "koyun" kelimesinin "kadın" kelimesinden kinaye olduğunu belirtir.¹²²

¹¹⁵ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 73.

¹¹⁶ Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, s. 211.

¹¹⁷ Kudâme, *Nakdu's-Şi'r*, s. 211; İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 73.

¹¹⁸ el Hatîb el-Kazvînî, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., s. 364.

¹¹⁹ Menderes Coşkun, "Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, II (2007), 4, s. 248-249.

¹²⁰ İbn Hicce, *Hızânetu'l-Edeb*, II, 39.

¹²¹ Sa'd 38/23.

¹²² İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 312.

12. Tegayur

İbn Raşîk, tegayur sanatını “sonradan bunların doğru olduğu anlaşılacak şekilde, anlamı güçlendirmek için iki zıt görüşü bir arada kullanmak” şeklinde tanımlar. Ona göre bu sanat, şairlerin maharetlerini, ifade yeteneklerini ve fikirlerinin derinliğini gösterir. İbn Raşîk, bu sanatı anlatırken, Eski Arapların diyet yerine ancak kisası kabul eden bir topluluktan söz ederken kullandıkları şöyle bir söze yer verir: ¹²³ (Kâmil)

لَا يَشْرَبُونَ دِمَائِهِمْ بِأَكْفِهِمْ إِنَّ الدِّمَاءَ الشَّافِيَاتِ تُكَالِ

“Onlar, onların kanını avuçlarıyla içmezler. Çünkü şifa veren kanlar, ölçüyle (misliyle) olandır.”

Bayte göre onlar, büyüklük taslayıp, kisas yerine diyete razı olmayarak, kana karşılık süt almayacaklarını belirtiyorlar. Bu da kanın değeri üzerinde bir anlaşma (mukâyele) demek oluyor.¹²⁴ Sanki içtikleri sütle aslında onların kanlarını içmiş oluyorlar. Ayrıca bu gibi kanlar şifa verecek, tatmin edecek düzeyde de değildir. Çünkü ancak belli ölçüde olan, aynı ağırlıktaki kan, şifa verir.¹²⁵

İbn Raşîk, saban süren bir kadının da bu manaya ters gibi görünen şöyle bir ifade kullandığını söyler: (Tavîl)

فَقُتِلَ خَيْرٌ بِإِنْرِي لَمْ يَكُنْ لَهُ وَقَاءٌ وَلَكِنْ لَا تُكَالِيهِ بِالْدمِ

“Daha üstün olan birisi, kendisine denk olmayan birine karşılık öldürülüyor. Fakat kanda ölçü olmaz.”

Ona göre burada kast edilen de şudur: Öldürülen kişiye eş değer, ona denk biri yoktur. Ona karşılık olarak dengi istendiğinde, bu söz konusu olmadığından onun kanı heder olmuş ve böylelikle başkasının öldürülmesi zorunlu hale gelmiş olmaktadır. Bu sebeple kanın burada belli bir ölçüyü, dengiyi ifade etmediği belirtilmiş oluyor. Cahiliye döneminin anlayışı budur. Onlar bir kavmin reisi öldürüldüğünde onun gibi bir liderin öldürülmesini şart koşarlardı. İslam bu denklik şartını yani kan sahibinin ağırlığı ederinde kan dökülmesini ortadan kaldırmıştır.¹²⁶

¹²³ İbn Raşîk, el-'Umde, II, 100.

¹²⁴ İbn Raşîk, el-'Umde, II, 101.

¹²⁵ İbn Ebi'l-İsba', Tahrîru't-Tahbîr fi Sinâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'an, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Birleşik Arap Emirlikleri, tsz., I, 280.

¹²⁶ İbn Raşîk, el-'Umde, II, 101; İbn Ebi'l-İsba', a.y.

Sonuç

Şair, edip ve münekkit olmasının yanı sıra, özellikle *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r* adlı eseriyle bilinen İbn Raşîk el-Kayravânî, (ö. 456/1064), şiirin amacı ve temel konularına dair fikirler beyan etmiş, şiirde edebî tenkit geleneğinin gelişmesine ve özellikle bed'î ilminin müstakil bir yapıya bürünmesine önemli katkılar sağlamıştır.

İbn Raşîk, edebiyat teorisinin kendi dönemine kadar olan bir sentezi mahiyetindeki eserinde sadece kendinden önceki bilginlerin teori ve kanaatlerini nakletmekle kalmamış, kendi görüşlerini de başarılı bir şekilde onlara eklemiştir. Mesela şiir tarifi konusunda Kudâme'den etkilenmiş görünse de, onda bulunmayan "niyet" şartını ilave etmesiyle farklılık oluşturur. Ona göre, şiir söyleme niyetiyle birlikte lafız, vezin, mana ve kafiyeden oluşan manzum söz, şiir sayılabilir.

Oldukça mantıklı, tutarlı ve özgün bir üslupla kaleme alınmış *'el-Umde*, sonraki asırlarda Arap şiir tenkidinin en öncelikli kaynaklarından biri olmuştur. Kendi zamanına kadar yazılan eserlere müracaat ederek, edebî kavram ve tenkitleri kendi kuralları ışığında sistematik olarak işleyen İbn Raşîk'i, yaptığı nakiller sebebiyle özellikle son dönemde nakilci bir eleştirmen olarak görenler olsa da; aslında o, bu nakillerinde son derece seçici davranmış ve alana birçok yeni bakış açısı kazandırmıştır. Zaman zaman da bazı kavramlara özgün isimler vermiştir. Edebî tenkit alanında *el-'Umde*, temel başvuru kaynaklarından biridir.

Bu eserde o, ayrıca önceki müelliflerin tespit ettikleri altmış kadar edebî sanatı izah etmiş, yer yer onlara farklı isimler vererek, bazı ilâvelerde bulunmuştur. Bir de şiir divanına sahip olan İbn Raşîk, belâgat ilminin sistematik bir yapıya bürünmesinde etkili olmuştur. Özellikle belâgat ilminin bir alt birimi olan bed'î ilmine dair sanatlara özgün katkılar sağlayarak, bu ilmin müstakil bir hüviyet kazanmasına öncülük etmiştir.

KAYNAKÇA

el-A'ŞÂ, Meymûn b. Kays b. Cendel el-Bekrî, *Dîvânu'l-A'se'l-Kebîr*, thk. Muhammed Huseyn, by.; tsz.

ABBAS, İhsan, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Amman, 1986.

'ALÂVİNE, Şerîf Râgıb, "Endülüs Edebiyatı Eleştirmenlerine Göre Şiir ile Nesir Arasında Üstünlük Meselesi", çev. Murat Sula, *İstem*, VII (2009), 14.

- el-'ASKERÎ, Ebû Hilâl Hasen b. Abdillâh es-Sehl, *Kitâbu's-Smâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mektebetu'l-'Unsurîyye, Beyrut, h. 1419.
- ATÎK, Abdulaziz, *Fî Târîhi'l-Belâgati'l-'Arabîyye*, Dâru'n-Nahda el-Arabîyye, Beyrut, tsz.
- _____, *İlmu'l-Bedî'*, Dâru'n-Nahda el-Arabîyye, Beyrut, tsz.
- el-CÂHİZ, Ebû Osman 'Amr bin Bahr el-Kinânî, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, thk. ve şerh: Abdusselâm Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1998.
- COŞKUN, Menderes, "Tevriye ve Çeşitleri Üzerine Düşünceler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, II (2007), 4.
- COWELL, Dustin, "On Birinci Yüzyıl Kuzey Afrika Şiir Eleştirmeni İbn Reşîk el-Kayravani'nin Perspektifinden Arap Edebiyat Teorisinde Belagat Kavramı", çev. Abdurrahman Özdemir, *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III (2004/2), 6.
- el-CURCÂNÎ, Abdulkâhir, *Delâ'ilü'l-İ'câz*, nşr. Mahmud M. Şâkir, Kahire, 1984.
- el-CURCÂNÎ, Ali b. Abdulaziz, *el-Vesâta beyne'l-Mutenebbî ve Husûmih*, nşr. Ebu'l-Fadl İbrahim Ali -Muhammed el-Bicâvî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, 2006.
- ÇETİN, Nihad M., "Arap", *DİA*, III, İstanbul, 1991.
- ed-DEBBÂĞ, Abdurrahman b. Muhammed, *Me'âlimü'l-Îmân fî Ma'rifeti Ehli'l-Kayravân*, nşr. Muhammed Mâdûr, Tunus, 1978.
- DERELİ, Muhammet Vehbi, "Bedî' İlmînde Aks Sanatı ve Kur'an'dan Örnekler", *Marife*, XIV (2014), 2.
- EBÛ NUVÂS, el-Hasen b. Hâni' b. Abdi'l-evvel el-Hakemî, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ', Şirketu Dâri'l-Erkam, Beyrut, 1998.
- EMİN, AHMED, *EN-NAKDU'L-EDEBÎ, MEKTEBETU'N-NAHDATÎ'L-MISRIYYE, KAHİRE*, 1963.
- ER, Rahmi, "Tenkit", *DİA*, XL, İstanbul, 2011.
- ERTUĞRUL, Osman, "İbn Âşûr'un Gündeme Getirdiği Bir Kavram: Mubtekerâtu'l-Kur'ân", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XVII (2016), 2,
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, "Bedî'", *DİA*, V, İstanbul, 1992.

- el-HALEBÎ, Şihâbuddîn Mahmud b. Süleyman b. Fehd el-Hanbelî, *Husnu't-Teveşşul ilâ Sınâ'ati't-Terassul*, thk. Ekrem Osman Yusuf, Dâru'r-Raşîd li'n-Neşr, Bağdat, 1980.
- el-HALÎL b. Ahmed, Ebû Abdirrahman el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn-Muratteben alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, thk. ve trb. Abdulhamîd Hendâvî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.
- el-HAMEVÎ, Şihâbuddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1993,
- İBN EBÎ'L-İSBA', Ebû Muhammed, *Tahrîru't-Tahbîr fi Sınâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesr ve Beyânî İ'câzi'l-Kur'an*, thk. Hafnî Muhammed Şeref, Birleşik Arap Emirlikleri, tsz.
- İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtul-A'yân*, Dâru Sâdir, Beyrut, tsz.
- İBN HİCCE el-Hamevî, Ebu'l-Mehâsin Takıyyuddîn Ebûbekr b. Ali b. Abdillâh, *Hızânetu'l-Edeb ve Ğayetu'l-Ereb*, Dâru Mektebeti'l-Hilâl-Dâru'l-Bihâr, Beyrut, 2004.
- İBN RAŞÎK, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî, *el-Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1981.
- İBN RAŞÎK, Ebû Ali el-Hasen el-Kayravânî, *Unmûzecu'z-Zemân fi Şu'arâi'l-Kayravân*, nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî-Beşîr el-Bekkûş, Tunus, 1406/1986.
- İBNU'L-MU'TEZ, Ebu'l-Abbas Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer el-Abbâsî, *Kitâbu'l-Bedî'*, nşr. Ignatius Kraczkowski, Dâru'l-Mesîra, Beyrut, 1982.
- KALKÎLE, Abduh Abdulazîz, Abduh Abdulazîz Kalkîle, *el-Belâtu'l-Edebî li'l-Mu'iz b. Bâdîs*, Riyad, 1403/1983.
- el-KAZVÎNÎ, Celâluddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahman el Hatîb, *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- el-KIFTÎ, İbn Yusuf, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire-Beyrut, 1986.
- KUDÂME b. Ca'fer, Ebu'l-Ferac, *Nakdu's-Şi'r*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- KÜÇÜKSARI, Mücahit, *İbn Tabâtabâ'ya Göre Şiirin Mahiyeti ve Türleri*, *bilimname*, XXXIII (2017), 1.
- MAHLÛF, Abdurraûf, *İbn Raşîk el-Kayravânî*, Kahire, 1983.
-

- MATLÛB, Ahmed, *Mu'cemu'l-Mustalahâtî'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, Mektebetu Lubnan Nâşirûn, Beyrut, 2001.
- el-MATVÎ, Muhammed el-Arûsî- el-Bekkûş, Beşîr, *Unmûzecu'z-Zemân fî Şu'arâi'l-Kayravân* için yazılan mukaddime, Tunus, 1406/1986.
- el-MEYMENÎ, Abdulazîz, *en-Nutef min Şi'ri İbn Raşîk ve Zemîlihî İbn Şeref*, Kahire, 1343.
- el-MUTENEBBÎ, Ebu't-Tayyib, *Dîvânu'l-Mutenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1983.
- ÖZDOĞAN, Mehmet Akif, "Belâgat'ın Sistemize Edilmesinde es-Sekkâkî ve el-Kazvînî'nin Rolü", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, II (2002), 4.
- ÖZDOĞAN, Mehmet Akif, *Klasik Arap Edebiyatında Edebî Tenkit ve İbn Raşîk el-Kayravânî'nin Edebî Tenkitteki Yeri* (Basılmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2000.
- ÖZDOĞAN, Mehmet Akif, "el-Umde", *DİA*, XLII, İstanbul, 2012.
- SUZAN, Yahya, *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmis* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- ŞENSOY, Sedat, "Nazmu'l-Kur'an", *DİA*, XXXII, İstanbul, 2006.
- eş-ŞENTERÎNÎ, İbn Bessâm, *ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli'l-Cezîra*, nşr. İhsan Abbas, Libya-Tunus, 1979.
- TAŞDELEN, Hasan, "İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si", *UÜİFD*, XVIII (2009), 1.
- TOPUZOĞLU, Tefik Rüştü, "Remel", *DİA*, XXXIV, İstanbul, 2007.
- TÜCCAR, Zülfikar, "İbn Reşîk el-Kayrevânî", *DİA*, XX, İstanbul, 1999.
- YÜKSEL, Ahmet, "Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme", *OMÜİFD*, XXVIII (2010).
- ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed ed-Dımaşkî, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, by., 2002.
- ZUHEYR b. Ebî Sulmâ, *Dîvânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, el-Matba'atu'l-Hamîdiyye, Kahire, 1323 h.

bilimname XXXIV, 2017/2, 314-316
Arrival Date: 18.09.2017, Publishing Date: 31.10.2017

IBN RASHĪQ AL-QAYRAWANĪ AND EFFECT OF RHETORIC

© Muhammet Vehbi DERELI^a

Extended Abstract

Ibn Rashîq al-Qayrawanî, who lived in the Hijri 4th and 5th century, is among the scholars who contributed to the systematic structure of rhetoric. As well as being a poet, rhetorician and critic, he is known especially by al-'Umde fî Mehâsini'ş-Şi'r.

In fact, this work, as a whole, focuses on the notion of eloquence altogether. From this point of view, can be seen as an encyclopedic work of poetry that deals with the nature, language, theme and aesthetic aspects of poetry. In the book, which consists of a hundred and seventeen topics, firstly, information on the culture and the theory of poetry is handled in thirty chapters. The emphasis on poetry's superiority to prose, the rejection of poetry against unwittingly, the benefits and harms of poetry, attacks on poets, earning poetry, old and new poets, and famous poets. Islamic view of poetry is also discussed. Al-'Umde, poetry work on the nature of the process up to Ibn Rashîq, is both extensive and abstract. Ibn Rashîq does not take a particular attitude despite the fact that in many respects he has his own original thoughts. However, after expressing various opinions on one subject, he declares his own opinion. His own internal evaluations are sometimes extremely colorful.

Ibn Rashîq, who also has a poetry divan, has made important contributions to the development of literary criticism in poetry. By applying to works written up to its time, literary concepts and criticisms systematically processed in the light of their own rules and had a separate place in the field of literary criticism. Especially in the last period, it is a lot of those who see him as a transplant critic, not an original one, because of the long transfers.

^a Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University Theology Faculty, mvdereli@gmail.com

But it would not be right to describe it in this way. Because he has been extremely selective in these transfers before anything else.

He has introduced many original concepts and has given unique names to certain concepts from time to time. Since his other works are not well known, every work in the field of literary criticism has to resort to al-'Umde.

Ibn Rashîq regards ode as the superior verse of Arabic poetry. Although there are different views on how many couplets a poem should have in order to be found in the ostrich, according to Ibn Rashîq, at least seven couplets must be formed in an ode. From the earliest times, many odes have been written that do not respect these stages. However, the number of critics who think that this understanding, which started in the period of the Jahiliyyah, should be maintained is not at all small. Ibn Rashîq comes at the beginning of these. According to him, a person who writes poetry in Arabic language should be able to master Arabic language and culture, as well as the Arabic poetry fiction and order, lyric and meaningful forms of beautification. He must be able to master them.

He has thus defended that every poetry will not try it, and that the original must have certain conditions.

Ibn Rashîq has divided thirty-nine chapters into rhetoric in al-'Umde, and has been limited to a few issues from the al-ma'ânî, al-bayân which have not yet been fully determined, and thus have not become an independent eloquence. However, has contributed originally to the arts of al-badî, a subdivision of rhetoric and has pioneered this discipline to acquire an independent identity. His classification of these matters also differs from today's groupings. For example, metaphor and allegory are considered under the title of al-bayân, while Ibn Rashîq has been assessed in the category of al-badî arts in his period.

While Ibn Rashîq explains about sixty literary arts that the previous authors have identified in al-'Umde, at the same time he gave them different names and found some additions. Therefore, the true contribution to rhetoric is mainly for the arts badî and formation of the al-badî. Ibn Rashîq has made some of the additions to the badî arts, and has provided new openings for some. Moreover, has revealed unique relationships among them and contributed to the development of al-badî.

It is stated in some sources that Ibn Rashîq has discovered and examined over twenty badî arts himself and assessed the views in this regard. Of course, it is true that some of these arts, such as tafri, tardîd and iştirâk, were first introduced by Ibn Rashîq, or that some of them got new dimensions with

it. However, it is not right to say that the first of all the arts that betting has been discovered by him.

Keywords: Ibn Rashîq, Al-'Umde, rhetoric, literary criticism, badî arts.

